

УДК 94(477) «1800/1899»

УКРАЇНА В ХІХ СТОЛІТТІ: ВІЙСЬКОВА ІСТОРІЯ

Володимир ГУЛА

завідувач відділу аспірантури та докторантури ННДІУВІ

Анотація. У статті узагальнюється досвід українських військових формувань у ХІХ ст., подається концептуальний погляд на військову історію України того періоду. Визначаються соціально-політичні пріоритети військових підрозділів, робиться спроба пояснити хід та напрямки розвитку військово-історичних подій на терені України в часи активного формування української нації. Даний аспект українського націєтворення досі не розглядався в узагальненому вигляді у науковій літературі. Реалізація цього завдання має розширити уявлення про хід формування модерної нації та роль військової сфери у цьому процесі. Мілітарний досвід України ХІХ ст. вплинув також на хід військового будівництва періоду визвольних змагань, став основою як позитивних, так і негативних рис українського війська 1917 – 1921 рр.

Ключові слова: військове формування, націєтворення, ідентичність, національна самосвідомість.

УКРАИНА В ХІХ ВЕКЕ: ВОЕННАЯ ИСТОРИЯ

Владимир ГУЛА

заведующий отделом аспирантуры и докторантуры ННИИУВІ

Аннотация. В статье обобщается опыт украинских военных формирований в ХІХ в., представлен концептуальный взгляд на военную историю Украины того периода. Определяются социально-политические приоритеты военных подразделений, делается попытка объяснить ход и направления развития военно-исторических событий на территории Украины во времена активного формирования украинской нации. Данный аспект украинского нациестроительства до сих пор не рассматривался в обобщенном виде в научной литературе. Реализация этой задачи должна расширить представление о ходе формирования современной нации и роли военной сферы в этом процессе. Милитарный опыт Украины ХІХ в. повлиял также на ход военного строительства периода освободительной борьбы, стал основой как положительных, так и отрицательных черт украинской армии 1917 – 1921 гг.

Ключевые слова: военное формирование, конструирование нации, идентичность, национальное самосознание.

UKRAINE IN THE XIX CENTURY: MILITARY HISTORY

Volodymyr HULA

Head of Postgraduate and Doctoral of NRIUSWH

Annotation. This article summarizes the experience of the Ukrainian military units in the 19th century and presents conceptual vision of the Ukrainian military history of that period. Author determined social and political priorities of military units and made attempt to explain the course and directions of military historical events in the territory of Ukraine at the time of active formation of the Ukrainian nation. This aspect of the Ukrainian nation-building has not yet been considered in

a generalized sense in the scientific literature. Accomplishment of this task can extend vision of formation of modern nation and role of the military sphere in this process. Military experience of Ukraine in the 19th century had influence on the course of military construction in the period of liberation struggle and appeared as a basis for both positive and negative features of the Ukrainian Army in 1917 – 1921.

Key words: *military union, nation building, identity, national consciousness.*

Для військової історії України XIX ст. характерне участю українських військових формувань під прапорами конкуруючих держав у конфліктах, що порушували також і українське питання. Водночас це є період створення власне українських незалежних військових формувань локального характеру. Здебільшого такі формування мали ознаки партизанських загонів без потужного централізованого керівництва та широкої ідейної основи. Їхня поява зумовлювалась переважно ситуативними чинниками.

Разом з тим применшувати роль таких формувань не варто. XIX ст. – період бурхливого розвитку націєтворчих процесів, які протікали передусім в ідейній сфері. Спроби зміцнити їх практичними діями, а саме військовою силою, не могли бути вдалимими з тієї причини, що національне самоусвідомлення не охопило основної маси населення українських земель. До того ж протистояння Російської та Австрійської імперій, зацікавлених в українських землях, призводило до поділу власне українських національно-політичних сил на прихильників тієї чи іншої сторони. З цього й випливає локальний характер військових формувань на українському терені.

Розгляд поставленої перед нами проблеми розпочнемо з українського військово-політичного формування, що виникло ще в другій половині XVIII ст. Йдеться про Задунайську Січ. Вона була створена 1775 р. тією частиною січового

товариства, що не бажало після зруйнування Запорозької Січі лишатися підданними Російської імперії. Причина такого небажання – побоювання соціальної деградації, тобто вилучення із козацького стану. Доказом цього стало повсякденне життя січовиків на дунайських землях: як побачимо нижче, на нових теренах найголовнішим для козаків було обстоювання своєї соціальної ідентичності.

У перші роки після зруйнування Січі запорожці не мали власної організації і були розкидані по рибних промислах Очаківщини, Подністров'я, нижнього Дунаю. Численні звернення запорожців до султана Абдули-Хаміда I і константинопольського патріарха Софронія II із проханням прийняти їх у підданство і надати землі під заснування Січі увінчалися успіхом лише в серпні 1778 р., коли султанський уряд, незважаючи на протести Росії, офіційно прийняв козаків під свою юрисдикцію [15, 111]. Було обіцяно збереження православної віри, козацької суспільно-адміністративної організації та податкові пільги. В районі розселення козаків проживало також автохтонне населення цих земель, що забезпечувало господарську автономію краю: постачало до війська харчі, худобу, фураж. Султанський уряд надавав козакам зброю та боеприпаси. Як бачимо, соціально-економічний добробут січовиків підтримувався турецьким урядом.

Конфлікти з султаном виникали з приводу порядку несення військової служби. Влада вимагала участі січовиків

в усіх військових кампаніях, що їх проводила Османська імперія. Це стосувалося і військових дій проти Росії. Така вимога викликала незадоволення у задунайців, адже означала фактично спонукання до громадянської війни: у задунайських козаків лишилися численні родичі у складі козачих військ Російської імперії. Також велику роль відіграло усвідомлення власної релігійної ідентичності: воювати проти православних народів січовики не бажали.

Цей чинник зумовлював відносно невисоку боєздатність задунайців. Сучасна українська історіографія з даного питання почасти стверджує протилежне [1]. Однак, як побачимо нижче, факти спонукають до песимістичних висновків. Для підтвердження даної тези розглянемо ті російсько-турецькі конфлікти, в яких брали участь задунайські січовики. Увага до цих подій зумовлена тим, що їхній результат напряду впливав на подальшу долю українських земель.

Російсько-турецька війна 1806 – 1812 рр. мала вирішальне значення для утвердження російського панування в Північному Причорномор'ї та розвитку військово-політичного наступу на Балкани. Задунайська Січ брала участь у конфлікті протягом усього періоду його розвитку.

З початком війни в лавах задунайців відбувся розкол на дві партії – одна трималась турецької, друга – російської орієнтації. Російське командування постійно зверталось до тих, хто вагався і не наважувався на перехід, використовуючи як таємне листування, так і офіційні заклики. Так, за свідченням задунайця Д. Капіноса, в Січ прийшли три ченці, відправили в січовій церкві службу й оголосили, що «Росія вступає у війну з

турками, і кинули у церкву прокляття, хто з запорожців не залишить турецького володіння і не повернеться до Росії, наважиться підняти зброю проти Росії, буде проклятий». Після цього, уже наступного дня, Д. Капінос із 300 запорожцями на човнах прибули до Херсона, «інші запорожці залишилися за Дунаєм та вступили на службу до турків у фортеці й усі майже знаходилися при гарматах в турецькій армії» [1].

Одним із дієвих засобів російсько-го командування стало штучне формування волонтерських команд у складі російської армії і, зокрема, так званого Усть-Дунайського Буджацького війська, за зовнішніми ознаками схожого на колишнє Військо Запорозьке. Його створення розпочалось у грудні 1806 р., і вже відразу в Кілію перейшли 60 задунайських запорожців. Зауважимо, що перехід козаків міг бути спровокований негативним ставленням до них і войовничою діяльністю ізмаїльського паші Пеглевана [16, 140 – 156].

Незабаром (10 липня 1807 р.) задунайці дізналися, що Усть-Дунайське військо було ліквідоване урядом, який мотивував це виникненням масового руху селян у придунайські землі за «козацькою волею». Під час ліквідації селян-втікачів мали заарештовувати і повертати до Росії, колишніх задунайців і чорноморців відправляти на Кубань. Частина усть-дунайців втекла до «турецьких запорожців», а інші через депутатів вимагали поселення в придунайських степах і надання привілеїв [21, 123 – 125].

12 серпня 1807 р. між Росією та Туреччиною було укладено Слободзейське перемир'я, що тривало до березня 1809 р. Після відновлення бойових дій у березні 1809 р. російські війська

оволоділи Ісакчею, Тульчею, Бабадагом, Мачином, Ізмаїлом, розпочали облогу Браїлова. Чимало із задунайців Браїлова стали переходити на бік росіян. Це було зумовлено багатьма причинами: небажанням битися з росіянами, незадоволенням турецькою адміністрацією, що більше року не виплачувала гроші за службу, свавіллям і зловживанням турецьких феодалів. Частина з них зарахували до 9-го чорноморського козацького полку. Як не дуже надійних і хитких, їх розмістили на козацькі судна окремо один від одного серед надійних чорноморських козаків і під особливим наглядом начальників [4, 48].

Аналіз біографічних даних козаків, які переходили до російських частин протягом війни, дає можливість стверджувати, що, перш за все, це були молоді люди, здебільшого некозацького походження, які недовго перебували в козацтві, а записались до нього внаслідок тривалих блукань по Бессарабії та Добруджі. «Старі» дніпровські запорожці та старшина, як правило, переходили на російський бік під час формування Усть-Дунайського Буджацького війська, коли невизначеність становища із Січчю та їхнього подальшого перебування в Туреччині змушувала шукати землі для постійного оселення. Однак російська адміністрація протягом 1807 – 1814 рр. не змогла вирішити питання з їхнім оселенням, наданням обіцяних прав і привілеїв, що припинило подальший вихід задунайців [10, 12].

У 20-ті роки ХІХ ст. соціальний склад задунайського населення був дуже різноманітний як за походженням козаків, так і за майновим станом та статусом у Коші¹. Всі категорії можна умовно

поділити на дві групи. Першу групу становили «старі» козаки-задунайці, які мали прямиий зв'язок з колишнім запорозьким козацтвом. Це ті запорозькі козаки, які після ліквідації Січі подалися за Дунай.

Другу групу склали втікачі з Російської імперії, перехід яких не пов'язаний з подіями 1775 р. на Запорожжі. Переважно це селяни-кріпаки, державні селяни, військові поселенці, дезертири, козаки з Дону, міщани, священики – всі ті, хто шукав кращої долі за Дунаєм чи втікав від переслідувань. Сюди ж слід включити і дітей, народжених у турецьких володіннях від батьків-українців та представників інших держав, які перебували серед задунайських козаків.

Ця група становила нове покоління Задунайської Січі. Так звані «молоді» козаки різнилися за походженням і про запорозьке козацтво з його традиціями мали загальне уявлення. Козаками вони стали вже за Дунаєм, на Січі. Відсутність випробуваних часом суворих правил та навіть спеціальних процедур під час прийняття до козацького середовища давала можливість практично всім бажаним записатися до козацького куреня. До того ж «молоді» козаки повністю не поривали зв'язків із рідними, близькими людьми, що залишилися у Російській державі, і тому мріяли повернутися на батьківщину [19, 31]. Втікачі, які потім ставали козаками, приходили за Дунай у пошуках волі і розуміли її кожен на свій лад. Однак більшість вбачала в ній вільне і спокійне ведення власного господарства. Саме розбудові власних Січі, що відав адміністративними, військовими, фінансовими, судовими та іншими справами. В останні десятиріччя існування Січі Кіш лише формально обирався військовою радою, а фактично призначався радою старшини.

¹ Кіш – центральний орган управління в Запорозькій

господарств присвятила себе більшість козаків.

Вести господарство за Дунаєм було вигідно. Козаки взагалі не сплачували ніяких податків, а лише виконували військову повинність. За службу задунайське козацтво отримувало гроші та продовольство від уряду Туреччини. Якщо козаки ходили на заробітки, вони сплачували податок турецькому повіреному, який перебував на Січі [5, 213 – 214].

Безперечно, інтереси заможних козаків не співпадали з інтересами гологи та старого козацтва. Заможна верхівка прагнула до спокійного життя без потрясінь та війн. При наявності таких же прав і свобод у Росії, які вона мала в Туреччині, ця соціальна група згодна була повернутися на батьківщину і сподівалася на це. Сірома та старі козаки не бажали повертатися до Російської імперії, бо не сподівалися на краще життя там, звідки мусили тікати.

Бачимо, що задунайське населення більше цікавив розвиток господарства, ніж військові справи. Економічний пріоритет призвів до занепаду військової справи. Військова служба на користь султана стала для задунайських козаків тяжкою і небажаною роботою.

Таким чином, головними причинами переходу задунайського населення в межі Російської держави були соціально-економічні, які визначили кризу Задунайської Січі. Дві держави – Росія та Туреччина – в умовах підготовки до війни намагалися різними засобами підпорядкувати собі козаків. Не витримавши політичного тиску великих імперій, задунайці схилилися до союзу з Російською державою.

Події травня 1828 р. фактично поклали край існуванню Задунайської Січі:

через загрозу бути знищеними турецькою армією відбувся перехід козаків на чолі з кошовим отаманом Й. Гладким. З ним власне січовиків перейшло лише 218 чоловік. Січ була зруйнована турецькими військами. Населення, що лишилося на території Задунайської Січі, знищувалося [19, 36].

Враховуючи резонанс від переходу козаків Задунайської Січі в межі Росії, а також заслуги задунайців у минулій війні, уряд Російської держави не міг ліквідувати козачого формування із задунайців і перетворити його на рядовий військовий підрозділ регулярної армії. Тому із задунайців, які повернулися до Російської імперії, в 1828 р. було створене Окреме Запорозьке військо без конкретного місця поселення і чітко визначених військових функцій. Створене у вирі війни, Окреме Запорозьке військо п'ять років перебувало у невизначеному стані, і тільки з виходом указу від 27 травня 1832 р. його подальша доля була більш-менш вирішена. Воно розміщувалося на півдні України, отримало назву Азовського козачого війська і мало керуватися статутами та положеннями вже існуючих козачих військ Російської імперії [19, 37].

На початку нової російсько-турецької війни 1828 – 1829 рр. султанський уряд оголосив мобілізацію козаків для дислокації в Румелії. У лютому 1829 р. за безпосередньою участю сілістрійського валі Ахмед-паші був сформований новий регімент (полк) із 1300 вершників, до складу якого входили колишні задунайські козаки. Після 1830 р. козацька частина регіменту не формувалась, а козаки лише супроводжували та охороняли представників османської адміністрації [2].

Паралельно з цими процесами на території Російської імперії також створювались українські військові формування. Поштовхом до появи цих з'єднань стала зовнішня загроза існуванню Росії як потужної самостійної держави. Українські військові частини в складі російської армії виступали символом єднання православних народів у боротьбі проти антихриста Наполеона Бонапарта, проти влади, що постала на крові законного монарха. Тобто в цьому випадку основним мобілізуючим чинником для українців став світоглядно-цивілізаційний. Також вагомим мотивом були сподівання на відновлення козацького стану з його правами та привілеями.

Згідно з наказом імператора Олександра I на початку Вітчизняної війни 1812 р. почали формуватися українські військові частини: полки захисників-ополченців та іррегулярні козацькі підрозділи. Існував план організації на Правобережжі з козацького населення кінно-козацьких полків на правах ополчення. Із селян Київської та Подільської губерній було сформовано 4 таких полки чисельністю 1200 чол. у кожному. Вже до вересня 1812 р. ці сили були зведені в Українську козацьку дивізію, що перейшла в розпорядження 3-ої російської армії на чолі з адміралом П. Чичаговим (діяла на території Волині). Дивізія брала активну участь у вигнанні франко-австрійських сил з Волині, після чого була виведена в резерв [9].

Успішне формування українських військ на Правобережжі спонукало до поширення експерименту. Малоросійський генерал-губернатор Я. Лобанов-Ростовський на початку війни оголосив про створення Малоросійського козацького війська. Так постали малоросійські

кінні полки загальною чисельністю близько 18 тис. чол. Служба в цих полках вважалася серед українського населення престижною, у формуванні одного з них брав участь класик нової української літератури І. Котляревський. Однак сподівання українців не виправдалися – по завершенні війни українські козацькі структури були ліквідовані: правобережні полки перетворилися на регулярні уланські, а лівобережні були розформовані.

Вітчизняна війна 1812 р. відзначалася загальним патріотичним піднесенням усього російського суспільства. Вона сприймалася як боротьба за існування власної держави, релігії, цивілізації. Це було зіткнення двох цивілізацій, двох світоглядів. Українці зробили вибір на користь Росії – українських формувань у складі наполеонівської армії не існувало. У практичному вимірі це пояснюється підтримкою Франції відродження Польщі, що не відповідало інтересам жодного стану тогочасного українського суспільства.

Це знайшло підтвердження в долі польського визвольного руху на українському терені. Лише невелика частина населення Волині та Поділля взяла участь у розгортанні польського повстання 1830 – 1831 рр. У військово-історичному контексті воно відзначене діями українських партизанських формувань. Ці формування мали локальний характер, представляли інтереси окремої частини та окремого суспільного стану української території. Пов'язано це було із низьким рівнем економічної інтеграції регіонів та недостатнім розвитком національної самосвідомості. Останній чинник також розкриває причини залучення українців до польського

визвольного руху. В XIX ст. програмні засади цього руху були засновані на відродженні незалежної Польщі в кордонах 1772 р. із збереженням певних станових привілеїв. У національному питанні завжди декларувалося рівноправ'я; в той же час соціальний склад учасників польського руху ставив під сумнів ці декларації: більшість активних польських діячів навіть у другій половині XIX ст. була шляхетського походження. Долучення до цього руху інших народів мало ситуативний характер. Непольські народи долучалися до збройної боротьби в основному через станові конфлікти в російському суспільстві та культурно-цивілізаційну близькість до польського народу.

Приводом до повстання стали чутки про відправлення польських військ на придушення революції у Франції. 29 листопада 1830 р. населення Варшави вигнало зі столиці намісника російського імператора. Був сформований національний уряд на чолі з князем А. Чарторийським; сейм оголосив про позбавлення російського царя Миколи I прав на польський престол. На початку 1831 р. розпочалися активні бойові дії між російською та польською арміями. Про настрої польських очільників яскраво висловився І. Франко: «Цілий час він (диктатор повстання генерал Й. Хлопицький) стояв на ґрунті конституції конгресового Королівства, уважав себе чимсь немов з мусу намісником короля й навіть чути не хотів о тім, щоб нести війну проти Росії туди, де би вона могла бути мати шанси повождення, – в окраїни давньої Польщі, на Литву, Волинь і Україну, як того ждали не тільки многи революціонери-демократи, але й самі шляхтичі тих земель, та й такі

войовники, як генерал Дверницький, котрий в тім принаймні сходився з революціонерами-демократами варшавськими, що «ані всобразити собі не міг, яка би то мала бути Польща без Литви, Волині і Поділля». Тим менше думав Хлопицький о тім, щоб зреволюціонізувати простий народ по селах...» [22, 39].

Наприкінці березня 1831 р. загін польських повстанців перейшов р. Західний Буг та вступив на територію Волині. Це стало сигналом для шляхти Волинської, Подільської та Київської губерній до організації озброєних загонів на підтримку повстання. Для російської влади на цій території склалася загрозна ситуація, адже основна маса поміщиків у цих землях були поляками, місцева бюрократія також здебільшого належала до польської шляхти. Царська влада могла заручитися підтримкою лише українців-кріпаків (правда, це було небезпечним для основи суспільного устрою тогочасної Росії – кріпосного права), армії та православного духовництва.

Ситуація, здавалось, складалася на користь повстанців. Однак вони серйозно програвали супротивнику у військовому потенціалі. На відміну від території Царства Польського, де проти росіян виступили частини добре підготовленої регулярної армії, на українських землях повстанці могли протиставити російській армії лише партизанські загони, які відчували брак кваліфікованих військових кадрів. Етнічні протиріччя на цих землях також грали на руку російській владі. Повстанці кинули гасло: «За нашу і вашу свободу!», проте українці не надто довіряли таким деклараціям, особливо зважаючи на соціальну основу повстанських загонів. Український елемент мав місце у повстанських загонах

як супротивник Росії, а не союзник Польщі. Організований український рух у польському повстанні був відсутній, до повстанців долучались лише окремі представники української шляхти, які вбачали першочерговим завданням національного відродження повалення російської влади. В такому випадку особа союзника не мала особливого значення.

В українських землях польське повстання дуже швидко зазнало поразки. Селяни-українці, які долучались до повстанських загонів, почасти були мобілізовані поміщиками-поляками й не мали власного бажання воювати. Культурно-цивілізаційна прірва між цими двома станами унеможлиблювала їхнє зближення.

Після поразки повстання 1830 – 1831 рр. у Галичині виникла мережа таємних польських організацій, які готували ґрунт для нового національного виступу. Політична ідеологія польського руху також зазнала суттєвих трансформацій. Відновлена Річ Посполита мала бути вільною демократичною республікою. Польські революціонери вбачали собі майбутню націю як політичне об'єднання чотирьох народів – польського, українського, білоруського і литовського, в якому жодна національність не пануватиме над іншими.

Однак полонофільська пропаганда не мала особливого успіху. Українська молодь, пересвідчуючись у тому, що всі заклики з боку поляків до «спільної боротьби за спільну волю» є лише прикриттям їхньої шовіністичної позиції, спробами вкотре використати українців для чужої їм мети, поступово почала відходити від польського революційного руху і створювати власні гуртки та організації.

За винятком інтелігенції, в аграрному, традиціоналістському, провінційному суспільстві України не було соціальних верств, чутливих до нових ідей. До того ж твердження про те, що українці – це окремий народ, мова й культура якого варті того, щоб їх плекали, часто викликало серед самих українців гострий скепсис і зневагу. І все ж підбадьорені прикладом західних народів і впевнені в тому, що їхня діяльність відповідає потребам ідеалізованого народу, «будителі нації» не здавалися. В цьому вони знаходили підтримку центральної австрійської влади, яка мала намір використати українців проти поляків та втримати таким чином контроль над Галичиною.

Українці значною мірою виправдали сподівання австрійських урядовців. За свою вірність монархії вони отримали прізвисько «тірольців Сходу», оскільки саме населення Тіролю на заході імперії виявилось найбільш лояльним до Габсбургів. Організатором української діяльності виступила Головна Руська Рада – перша політична організація галицьких українців, яка утворилась 2 травня 1848 р. у Львові. Головною метою організації був захист прав українців; складалася вона з представників греко-католицького духовенства та міської інтелігенції. На чолі Ради стояли спочатку єпископ Г. Якимович, а пізніше крилошанин М. Куземський. У наступні кілька тижнів священники, що виступили головними організаторами Головної Руської Ради, заснували по всій Східній Галичині 50 місцевих і 13 регіональних її філій.

З українців наприкінці 1848 р. було утворено парамілітарні національні організації «Народна гвардія» та «Батальйон гірських руських стрільців».

Сформовані на добровільних засадах, вони подали яскравий приклад національного єднання. Чисельність цих організацій сягала 1500 чоловік. Основними завданнями, поставленими перед українськими вояками віденською та львівською владами, були блокування гірських перевалів у Карпатах з метою не допустити об'єднання польських та угорських повстанців, а також протидія польській національній гвардії в самому Львові.

Зрештою, ці завдання були виконані. Австрійцям вдалося стабілізувати ситуацію в регіоні, що дало величезні преференції українському населенню. Була скасована панщина, українці здобули право мати власних депутатів у віденському парламенті. Виборення цих прав відбулося в тому числі й завдяки існуванню української військової сили.

Претензії Російської імперії на панування в Східному Середземномор'ї спровокували в 1853 – 1856 рр. конфлікт із коаліцією держав у складі Османської імперії, Великої Британії, Франції та Сицилійського королівства. Невдалий для Росії початок війни, що в історіографії отримала назву Кримської, став причиною утворення козацьких полків [3, 353].

Звернімо увагу на те, що згадані формування мали тимчасовий характер, про що йшлося як у Маніфесті від 29 січня 1855 р., так і відповідному Положенні [8, 23]. До речі, «малоросійські козаки» закликалися на тимчасову службу до загальноімперського «державного ополчення», а не в якомусь окреме українське козацьке військо. Сам процес заклику здійснювався шляхом відбору 12 осіб від 1000 «ревівських душ» згідно з Положенням про державне ополчення [8, 24].

Такий підхід додатково засвідчував не лише тимчасовий, а й умовно-козацький характер новостворених полків, бо відбувалось визначення «козаків» бюрократичними російськими установами без урахування традицій козацької спільноти.

Формування «малоросійських кінних козацьких полків» цього разу відбувалось на території Полтавської й частково Чернігівської губерній. Так, розпочалось утворення 6 полків (4 полки формувались на Полтавщині й 2 – на Чернігівщині), кожний у складі 7 сотень. Загалом у складі 6 полків мало перебувати близько 6500 козаків, що свідчило про утворення крупного козацького кавалерійського формування. Поряд із цим згадане з'єднання не мало самодостатнього характеру і не могло забезпечити повноцінного українського козацького відродження на теренах Полтавщини й Чернігівщини.

Під час Кримської війни надії українців на поновлення соціокультурної автономії спалахнули з новою силою у стані ворогів Російської імперії – Туреччини. На боці Османської імперії в бойових діях брали участь українські козацькі формування М. Чайківського (Садик-паші). Ватажок цього руху мав досвід антиросійської боротьби під час польського повстання 1830 – 1831 рр. Після поразки повстання М. Чайківський втік до Європи, скитався по різних країнах. В Османській імперії його погляди були сприйняті належним чином: зовнішньополітичний курс Стамбула був спрямований на реванш у Північному Причорномор'ї. Лідер українського руху прийняв іслам та нове ім'я – Садик-паша (в перекладі Вірний). На початку 1850-х років він сформував два полки

загальною чисельністю 1200 осіб. Одним командував Садик-паша особисто, іншим – граф А. Замойський [18, 61]. Загальною метою руху було відродження козацького стану в Османській імперії та заволодіння нею певною частиною української території. Політичні погляди М. Чайківського були вельми суперечливими: він виступав за відновлення Речі Посполитої та водночас за незалежність України. Його політичний курс можна охарактеризувати як панславізм, орієнтований на Західну Європу.

Із початком Східної (Кримської) війни ці формування (Оттоманське козацьке військо), офіційно визнані турецькою владою, розпочали бойові дії проти російських військ фельдмаршала І. Паскевича на Дунайському театрі воєнних дій. Після виводу російських військ з цього регіону у 1854 р. козацьке військо не змінило місця дислокації, залишившись у Дунайському регіоні [13]. Садик-паша став комендантом Бухареста, розробляв проекти колонізації Нижнього Подунав'я.

У багатьох бувальщинах та казках некрасівці Садик-пашу нарікають за «рекрутчину», за те, що він спробував козаків переробити на аскерів (солдатів). Ось, наприклад, як про це згадується в одному з історичних переказів, який записав В. Тумілевич через 80 років після зазначених вище подій: «Был такой человек в Турции – Садык-паша..., так он принуждал нас, чтобы мы аскерами были. Такое дело нам не понравилось. Мы казаки, какие мы аскеры? Круг Войска Кубанского, старики тогда приговорили: «Не подписываться в аскеры и на службу до турка не ходить». Как отказались наши отцы служить, турка задавил налогами» [18, 64].

Частина колишніх оттоманських козаків українського та російського походження після скасування кріпацтва переселилася до Росії (Бессарабія, Херсонщина, Приазов'я, Кубань). Повернувшись до Росії й М. Чайківський. Козацька традиція в Османській імперії була остаточно ліквідована.

Структурні зміни в російському суспільстві у другій половині ХІХ ст., а саме процеси станової емансипації, перетворення суспільства станового в суспільство класове, відбилися й на структурі українського національного руху. Він позбавляється ознак становості, набуваючи справді національного характеру. В той же час існували істотні регіональні суперечності в українському русі. Вплив польського руху в цей період посилювався через звернення польських діячів до соціалістичної пропаганди, а також зростанням чисельності населення, що випало із соціальних структур внаслідок їхньої корінної трансформації. Зазначені чинники забезпечили набагато більшу популярність польських революційних гасел у 1863 – 1864 рр. на українських теренах порівняно із минулим польським повстанням.

Організований «червоними» (радикальне крило повстанців) у Варшаві Центральний комітет ще до вибуху повстання вів агітацію серед непольського населення на землях давньої Речі Посполитої. Через кілька днів після спалаху повстання, 5 лютого, Тимчасовий національний уряд видав відозву до «Братів русинів», у якій наголошувалося, що підтримка ними повстання надасть їм право на самовизначення. Тому частина українців з теренів Холмщини і Підляшшя живо відгукнулася на цей заклик.

Водночас були спроби організації великого українського повстанського заго-ну в Галичині. За його допомогою плану-валося розпочати антицарське народне повстання в Україні. Однак розмови на цю тему між представниками львівських українців і комісаром повстанського уряду в Галичині полковником Струсем закінчилися невдачею. Причиною було те, що представники «білих» (консерва-тивно-ліберальне крило повстанців), які в ході повстання прийшли до влади, від-мовлялися українцям у праві на самовиз-начення, вважаючи Україну невід'ємною частиною Польщі. Не можна говорити про якийсь масовий партизанський рух українського населення 1863 р.

Повстання закінчилося політичним програшем обох народів. Хоч участь українців не набрала масового характеру (серед них було лише кілька сотень ак-тивних повстанців), але фактом є те, що в ході повстання українські акценти зву-чали (віدوزва до «Братів русинів»; дер-жавна символіка Речі Посполитої Трьох Народів – Орел, Погоня, Архистратиг Михаїл; трискладова повстанська печат-ка, «Золота грамота» українською мо-вою, мова наказів, найменування коман-дира «батьком», українська пісня) [11].

Зазначеними сюжетами не вичерпу-ється військова історія України XIX ст. До цього моменту ми включали до роз-відки лише ті військові формування, що мали яскраво виражену «українську» програму. Частина з них, як ми побачи-ли, на перше місце висувала боротьбу за станові права та привілеї, відстоювала соціально-культурну ідентичність. Інша частина боролась перш за все за політич-ні перетворення на українських землях, наголошуючи на національному харак-тері своєї боротьби. Однак діяльність

цих військово-політичних сил мала локальний характер, що пояснюється різним рівнем розвитку національної самосвідомості в різних частинах укра-їнського терену.

Осібне місце серед українських вій-ськово-політичних сил належить Кубан-ському козакому війську. Ця адміністра-тивно-військова одиниця Російської імперії була сформована із козаків-запо-рожців після зруйнування останньої – Нової Січі. Багато козаків після зруйну-вання Запорозької Січі оселилися поряд із Задунайською Січчю – на землях між Південним Бугом і Дністром. Розпоро-шені по степах, запорозькі козаки самі намагалися згуртуватися у звичне їм ко-зацьке військо і налагодити зв'язки із За-дунайською Січчю.

Нова війна з Туреччиною, яка насу-валася, змусила царський уряд змінити свою тактику щодо запорозьких козаків, зокрема, у 1783 р. почалося формування полків із запорожців, які не втекли за Дунай. Військо вірних козаків, згодом за героїчні вчинки перейменоване на Чорноморське, зберігало структуру та традиції Запорожжя і було офіційно по-селене на вже освоєних козаками землях між Південним Бугом і Дністром із цен-тром у Слободзеї.

Після закінчення російсько-турець-кої війни перед чорноморцями з усією гостротою постало питання про закріп-лення у постійне володіння земель між Бугом і Дністром. Але, як з'ясувалося, ці землі російський уряд вирішив роздати поміщикам. Існування Чорноморсько-го війська було поставлене під загрозу, тому козаки спрямували погляди на Кубань, де вони мали передані їм (у 1788 р.) указом Катерини II землі в Керченсько-му куті [17, 11].

Серед політичних причин переселення українських козаків і селян на Кубань найголовнішою була колонізаторська, загарбницька політика Російської імперії. Колонізація Кубані, що цілеспрямовано велася російським урядом, вимагала переселення на кордоні імперії насамперед козаків, здатних і звичних вести напіввоєнний спосіб життя [12, 16].

До того ж імперський уряд намагався позбавити Чорноморське козацьке військо зв'язків із Задунайською Січчю, факт існування якої змусив Катерину II піти на створення Чорноморського війська вірних козаків, а згодом виселити його на Кубань, подалі від «невірних козаків», щоб «вірні» раптом не опинилися на Дунаї.

Кубанці зберегли та розвинули козацьку культуру, свій територіально-адміністративний устрій вони запозичили із Запорозжя: «По прибутті останніх колон чорноморських козаків під керівництвом кошового отамана, всі військові штаб та обер-офіцери й козаки, за розпорядженням кошового отамана, впроваджені у заново зайнятих 40 куренях (станіцях), під тими ж найменуваннями, які до переселення цього існували в Запорозькому війську...» (Записка «Про час поселення колишнього Чорноморського козачого війська...») [14, 333]. Кубанське (до середини ХІХ ст. – Чорноморське) козацьке військо стало одним із найбоєздатніших формувань російської армії. Кубанці брали активну участь в усіх воєнних кампаніях, що їх вела Російська імперія в ХІХ ст. Високу боєздатність козаків підтримувало сусідство із кавказькими державними утвореннями, у підкоренні яких кубанцям належить основна заслуга.

Козаки-кубанці повністю зберегли свою соціокультурну ідентичність. Однак саме ця обставина поряд із наявністю перманентної військової діяльності в складі російської армії, з кількома потужними хвилями переселенців із Росії, загальмувала усвідомлення української національної ідентичності на цій території.

Варто також наголосити на соціальних повстанських рухах на терені України в ХІХ ст. У зазначений період селянські рухи за скасування кріпосного права поширилися як у російській, так і в австрійській частині українських земель. ХІХ ст. – період перетворення суспільства станового на суспільство класове, що позначений напруженою боротьбою між різними моделями соціальної стратифікації. Такі повстання, маючи своєю основою соціальне коріння, в умовах іноземного панування створювали підґрунтя для майбутніх національних рухів.

Такими рухами були повстання У. Кармалюка, Л. Кобилиці, похід у Таврію за волею та ін. Розглядати їх у контексті військової історії, на нашу думку, не зовсім коректно. В жодному разі до повномасштабної партизанської війни справа не доходила. Протестуючі селяни не формували військових підрозділів, уникали зіткнень із регулярними військами уряду. Ці виступи швидше можна назвати збройними демонстраціями або соціальним бандитизмом. У той же час селяни в такий спосіб заявляли про себе як про впливову силу в суспільстві, змушували владу рахуватися із своїми вимогами, долали страх перед стереотипами станового суспільства.

Серед найпотужніших селянських рухів ХІХ ст. було повстання Л. Кобилиці,

яке розгорнулося в 1848 – 1849 рр. на території Буковини. Очільник його походив із селян-гуцулів, кілька разів за антипанські виступи потрапляв до в'язниці, а в 1848 р. був обраний депутатом австрійського парламенту. Однак досить швидко український представник повернувся з Відня до рідних місць й очолив селянський рух за звільнення від кріпосної залежності, що в той час виражалась у збільшенні термінів панщини. Історик С. Єкельчик так описує метод дій повсталих: «Кобилиця з групою озброєних однодумців їздив по селах, закликаючи до боротьби проти панів. За спогадами сучасників, ці поїздки мали урочистий характер. Кобилиця повсюди з'являвся з медаллю і шарфом через плече (поширювались чутки, буцімто він врятував цісаря від небезпеки й дістав за це такі відзнаки). За деякими відомостями, зміщував вїттів, котрі не виконували його наказів, і організовував вибори нових» [7]. Коли австрійська влада направила проти гуцулів військову силу, селянські загони розформувалися, а сам Л. Кобилиця переховувався у своїх однодумців, поки через рік не був знайдений австрійцями та засуджений.

У 1855 р. в Київській губернії розгорнувся селянський рух, що охопив кілька повітів, а протягом року навіть кілька губерній. У цей час у селах говорили про прихований поміщиками й священниками указ, за яким нібито всі селяни переводяться в козаки і звільняються від кріпацтва з передачею їм у власність земель та майна поміщиків. Розглядаючи запис в ополчення й відправку на фронт як звільнення з-під залежності від поміщиків, селяни відмовлялись виконувати панщину, створили свої органи

самоврядування («сільські громади») і складали списки козаків [6, 107].

Рух селян турбував царський уряд не тільки своєю масовістю, але й тим, що він відбувався в умовах війни. На придушення «козаччини» російський уряд кинув регулярні війська. За офіційними відомостями, під час придушення цього руху в Київській губернії було вбито 36 і поранено 57 селян. «Київська козаччина» набула рис національно-визвольного руху з метою відновити козацькі порядки.

Масовим був селянський рух «Похід селян у Таврію за волею», який розпочався у квітні 1856 р. Серед селян почали поширюватися чутки, що царський уряд нібито закликає бажаючих переселитись на Кримський півострів і що кріпаки-переселенці одержуватимуть від уряду значну допомогу, матимуть високу плату за казенні роботи і, головне, всі вони стануть вільними.

Найбільших розмахів «Похід селян у Таврію за волею» набрав у Катеринославському, Верхньодніпровському, Херсонському, Бобринецькому, Олександрівському і Єлизаветградському повітах. Число учасників руху в Херсонській губернії у червні досягло 3 000 чоловік [20, 93].

Влітку 1856 р. біля Перекопу зосередились десятки тисяч селян. Ті селяни-кріпаки Катеринославської й Херсонської губерній, що залишилися на місці, відмовились виконувати повинності й чекали нагоди, щоб вирушити у Таврію за волею. За допомогою військової сили й численних загонів поліції царському урядові вдалося до кінця року встановити в Південній Україні спокій [6, 124].

Військові змагання українців у XIX ст. стали необхідним етапом для

успішного поступу національної ідеї вже у XX ст. Політична боротьба збагатилась військовим досвідом, була поступово подолана дискурсивна обмеженість українського руху. Всі військові спроби наших співвітчизників вибороти станови та національні преференції, захистити власну ідентичність зазнали поразки. Разом з тим жоден військовий виступ не міг пройти непоміченим, український народ поступово заявляв про себе як на внутрішньополітичній, так і на зовнішньополітичній арені. В контексті виключно мілітарної сфери набули розвитку партизанські методи боротьби, був здобутий досвід швидкої підготовки бійців в умовах динамічної зміни воєнної ситуації. В XIX ст. саме українцям вдалося створити найпотужніший підрозділ російської армії – Кубанське козацьке військо.

XIX ст. позначене як перехідний етап від станових методів політичної боротьби до партійних. Будь-яка політична боротьба, як відомо, завершується успішно лише при наявності лояльної військової сили. Відповідно військова справа в українських землях розвивалась у тому самому напрямку.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бачинська О.* Задунайські запорожці у вирі російсько-турецької війни 1806 – 1812 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sites.znu.edu.ua/historySciWorks/issues/19/19/bachinska.pdf>
2. *Бачинська О.* Задунайські запорожці: козацьке буття в «післякозацьку добу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://shron.chtyvo.org.ua/Bachynska_Olena/Zadunaiski_zaporozhtsi_kozatske_buttia_v_pisliakozatsku_dobu.pdf
3. *Бачинська О.* Козацький стан та одиначні козацькі формування у першій половині XIX ст. / О. Бачинська // Історія

українського козацтва: Нариси: у 2 т. / [Ред. кол.: В.А. Смолій (відп. ред.) та ін.]. – К.: Вид-дім «Кієво-Могилянська академія», 2007. – Т. 2. – 724 с.

4. *Бачинський А.* Січ Задунайська. 1775 – 1828 рр.: Історико-документальний нарис / А. Бачинський. – Одеса: [Б.в.], 1994. – 123 с.

5. *Голобуцький В.* О социальных отношениях в Задунайской Сечи / В. Голобуцкий // Исторические записки АН СССР / [Отв. ред. Б.Д. Греков]. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1949. – Т. 30. – 230 с.

6. *Гурій І.* Селянський рух на Україні в 1856 році / І. Гурій. – К.: Наукова думка, 1956. – 239 с.

7. *Єкельчик С.* Лук'ян Кобилиця [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uahistory.info/2013/03/11/lukjan_kobilicja.html

8. *Задунайський В.* До історії українських козацьких полків в 50-ті рр. XIX ст. / В. Задунайський // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – Т. 104. – Вип. 91. Історія. – С. 22 – 26.

9. *Ісаков В.* Участь українського козацтва у Вітчизняній війні 1812 – 1814 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.cossackdom.com/articles/i/isakov_vv1812.pdf

10. *Каюк С. (Мозульова С.М.)* Задунайська Січ (1775 – 1828 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук: спец. 07.00.01 «Історія України». – Дніпропетровськ, 1999. – 15 с.

11. *Колянчук О.* Українські епізоди в Січневому повстанні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nasze-slowo.pl>

12. *Короленко П.* Двухсотлетие Кубанского казачьего войска 1696 – 1896. Исторический очерк / П. Короленко. – Екатеринбург: Тип. Кубан. обл. правл., 1896. – 96 с.

13. *Лапинский Т.* Горцы Кавказа и их освободительная война против русских [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kavkaz/XIX/18401860/Lapinskij/text21.htm>

14. *Людина і довкілля.* Антологія: у 2 кн. – Кн. I: Природа і людинність України в

пам'яток світової і національної культури / [Упоряд. В.С. Крисаченко]. – К.: Заповіт, 1995. – 432 с.

15. *Могульова С.* Перші кроки Задунайського козацтва: про причини переходу запорожців до Туреччини / *С. Могульова* // Південна Україна XVIII – XIX ст. Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України ЗДУ. – Запоріжжя, 1996. – № 2. – С. 108 – 115.

16. *Петров А.* Война России с Турцией 1806 – 1812 гг.: в 3 т. / *А. Петров*. – СПб.: Военная тип., 1885. – Т. 1: 1806 – 1807 гг. Михельсон и Мейендорф. – 1885. – 431 с.

17. *Польовий Р.* Кубанська Україна / *Р. Польовий*. – К.: Діокор, 2002. – 304 с.

18. *Прігарін О.* «Козацтво в Туреччині» М. Чайківського як джерело вивчення козацьких формувань Оттоманської Порти середини XIX ст. / *О. Прігарін* // Наукові праці історичного факультету ЗДУ. – Випуск XIII. – Запоріжжя: Прем'єр, 2001. – С. 17 – 28.

19. *Рощина Л.* Соціальне становище Задунайської Січі на початку XIX ст. та повернення задунайців у межі Російської держави в 1828 р. / *Л. Рощина* // Наукові праці історичного факультету ЗДУ. – Випуск IV. – Запоріжжя: Просвіта, 1998. – С. 30 – 38.

20. *Селянський рух на Україні. 1850–1861 рр.:* Збірник документів і матеріалів / Упоряд. *В. П. Баран, Г. В. Боряк, М. І. Бутич, Є. М. Гуменюк, Л. Я. Демченко, П. П. Найденко, В. С. Шандра*. – К.: Укрдержархів, 1988. – 448 с.

21. *Усть-Дунайське Буджацьке козацьке військо. 1806 – 1807 рр.* // Козацтво на Півдні України. Кінець XVIII – XIX ст. / [Авт.-упоряд.: *О.А. Бачинська та ін., гол. ред. В.А. Смолій*]. – Одеса: Друк, 2000. – С. 120 – 134.

22. *Франко І.* Зібрання творів у 50-ти томах / *І. Франко*. – К.: Наукова думка, 1985. – Т. 46. – Ч. 1. – 672 с.

REFERENCES

1. *Bachynska O.* Zadunaiski zaporozhtsi u vyri rosiisko-turetskoi viiny 1806 – 1812 rr. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://>

sites.znu.edu.ua/historySciWorks/issues/19/19/bachinska.pdf

2. *Bachynska O.* Zadunaiski zaporozhtsi: kozatske buttia v «pisiakozatsku dobu» [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://shron.chtyvo.org.ua/Bachynska_Olena/Zadunaiski_zaporozhtsi_kozatske_buttia_v_pisiakozatsku_dobu.pdf

3. *Bachynska O.* Kozatskyi stan ta odynochni kozatski formuvannia u pershii polovyni XIX st. / *O. Bachynska* // Istoriiia ukrainskoho kozatstva: Narysy: u 2 t. / [Red. kol.: *V.A. Smolii (vidp. red.) ta in.*]. – K.: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 2007. – Т. 2. – 724 s.

4. *Bachynskiy A.* Sich Zadunaiska. 1775 – 1828 rr.: Istoryko-dokumentalni narys / *A. Bachynskiy*. – Odesa: [B.v.], 1994. – 123 s.

5. *Golobutskiy V.* O sotsialnykh otnosheniyakh v Zadunayskoy Sechi / *V. Golobutskiy* // Istoricheskie zapiski AN SSSR / [Otv. red. *B.D. Grekov*]. – M.: Izd-vo Akademii nauk SSSR, 1949. – Т. 30. – 230 s.

6. *Hurii I.* Selianskyi rukh na Ukraini v 1856 rotsi / *I. Hurii*. – K.: Naukova dumka, 1956. – 239 s.

7. *Yekelchyk S.* Lukian Kobylitsia [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://uahistory.info/2013/03/11/lukjan_kobilicja.html

8. *Zadunaiskyi V.* Do istorii ukrainskykh kozatskykh polkiv v 50-ti rr. XIX st. / *V. Zadunaiskyi* // Naukovi pratsi: Naukovometodychnyi zhurnal. – Mykolaiv: Vyd-vo ChDU im. Petra Mohyly, 2009. – Т. 104. – Вyp. 91. Istoriiia. – С. 22 – 26.

9. *Lapinskiy T.* Gortsy Kavkaza i ikh osvoboditel'naya voyna protiv russkikh [Elektronnyi resurs]. – Rezhim dostupu: www.cossackdom.com/articles/i/isakov_vv1812.pdf

10. *Kaiuk S. (Mohulova S.M.)* Zadunaiska Sich (1775 – 1828 rr.): avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. istor. nauk: spets. 07.00.01 «Istoriiia Ukrainy». – Dnipropetrovsk, 1999. – 15 s.

11. *Kolianchuk O.* Ukrainski epizody v Sichnevomu povstanni [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.nasze-slowo.pl>

12. Korolenko P. Dvukhsotletie Kubanskogo kazachego voyska 1696 – 1896. Istoricheskiy ocherk / P. Korolenko. – Ekaterinodar: Tip. Kuban. obl. pravl., 1896. – 96 s.
13. Lapynskiy T. Hortsy Kavkaza y ykh osvoboditelnaia voina protyv russkykh [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kavkaz/XIX/18401860/Lapinskij/text21.htm>
14. Liudyna i dovkillia. Antolohiia: u 2 kn. – Kn. I: Pryroda i liudnist Ukrainy v pamiatkakh svitovoi i natsionalnoi kultury / [Uporiad. V.S. Krysachenko]. – K.: Zapovit, 1995. – 432 s.
15. Mohulova S. Pershi kroky Zadunaiskoho kozatstva: pro prychny perekhodu zaporozhtsiv do Turechchyny / S. Mohulova // Pivdenna Ukraina XVIII – XIX st. Zapysky naukovodoslidnoi laboratorii istorii Pivdennoi Ukrainy ZDU. – Zaporizhia, 1996. – № 2. – S. 108 – 115.
16. Petrov A. Voyna Rossii s Turtsiey 1806 – 1812 gg.: v 3 t. / A. Petrov. – SPb.: Voennaya tip., 1885. – T. 1: 1806 – 1807 gg. Mikhelson i Meyendorf. – 1885. – 431 s.
17. Polovyi R. Kubanska Ukraina / R. Polovyi. – K.: Diokor, 2002. – 304 s.
18. Priharin O. «Kozatstvo v Turechchyni» M. Chaikovskoho yak dzherelo vyvchennia kozatskykh formuvan Ottomanskoï Porty sere diny XIX st. / O. Priharin // Naukovi pratsi istorichnoho fakultetu ZDU. – Vypusk XIII. – Zaporizhia: Premier, 2001. – S. 17 – 28.
19. Roshchyna L. Sotsialne stanovyshche Zadunaiskoï Sichi na pochatku XIX st. ta povnennia zadunaitsiv u mezhi Rosiiskoi derzhavy v 1828 r. / L. Roschyna // Naukovi pratsi istorichnoho fakultetu ZDU. – Vypusk IV. – Zaporizhia: Prosvita, 1998. – S. 30 – 38.
20. Selianskyi rukh na Ukraini. 1850–1861 rr.: Zbirnyk dokumentiv i materialiv / Uporiad. V. P. Baran, H. V. Boriak, M. I. Butych, Ye. M. Humeniuk, L. Ya. Demchenko, P. P. Naidenko, V. S. Shandra. – K.: Ukrderjarhiv, 1988. – 448 s.
21. Ust-Dunaiske Budzhatske kozatske viisko. 1806 – 1807 rr. // Kozatstvo na Pivdni Ukrainy. Kinets XVIII – XIX st. / [Avt.-uporiad.: O.A. Bachynska ta in., hol. red. V.A. Smolii]. – Odesa: Druk, 2000. – S. 120 – 134.
22. Franko I. Zibrannia tvoriv u 50-ty tomakh / I. Franko. – K.: Naukova dumka, 1985. – T. 46. – Ch. 1. – 672 s.

V. Hula

Ukraine in the XIX Century: Military History

Abstract

Research of military history of Ukraine in the 19th century is important for full understanding of the course of formation of the Ukrainian nation. However, this aspect of national history has not yet been examined in an integrated manner in scientific researches that determined the urgency of this publication. The activity of the main Ukrainian military units of the 19th century is analyzed. Author examined reasons of their creation, course of battle actions, aftermaths of success and failure. Social structure of the Ukrainian military units during the 19th century is studied. Author made attempt to explain limited social basis of the Ukrainian military units and generalized military experience of Ukraine in the 19th century. The fundamental regularities of its formation and significance for the Ukrainian nation-building are determined. It is important that at the beginning of the researched period Ukrainian military units set themselves the task of struggle for class privileges. Later alongside with the process of cultural revival of the Ukrainian lands military forces put forward the idea of national revival. Since the second half of the 19th century, national discourse finally changed the social one. As a result, at the end of the century movement to defend the rights of national rights of the Ukrainians activated and the first political parties became its representatives. Thus, the events of military history are integral to the fate of the whole society and to the regularities that determine the course of the nation. The army and the society are connected dialectically and their relations are characterized by mutual influence and common permanent evolution. Study of the Ukrainian military units promotes better understanding of both the main ways of the process and its character features.